

**SOSYAL SERMAYE KAVRAMINA VERİLEN ÖNEMİN BÖLGESEL GELİŞME SORUNUNA
YAKLAŞMAKTA GETİREBİLECEĞİ YENİ MANTIK ÜZERİNE**

Prof. Dr. İlhan Tekeli

ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

I. GİRİŞ

Son yıl içinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurulması üzerine, bölge planlaması ya da bölgesel eşitsizlikler üzerine eğilen bilimsel toplantıların sayısı ve sıklığı arttı. Ben de çoğuna çağrılı olduğum için birer bildiri verdim.¹ Bugün bu tür bildirimlerden üçüncüsünü vereceğim. Bu bildirimlerin ortak bir yanı bulunuyor. Bu ortak yan, sorunlara yaklaşırken neo-klasik iktisat paradigması içinde kalarak, sorunlu bir etkinlik (efficiency) anlayışına dayanarak yapılan çözüm arayışlarının, çözüm getirmekten çok, var olan eşitsizliklerin sürdürülmesine katkı yaptığı üzerinde durması ve alternatif kuramsal çerçeveler önermesiydi. Bugünkü toplantıyı düzenleyen TEPAV'lılar da benden bölgesel kalkınma/planlama konusunda ekonomiden çok sosyal bilim kavramlarına ağırlık veren bir yaklaşım üzerinde sunuş yapmamı istediler. Bu zaten benim de yapmak istediğim bir şeydi. Neo-klasik ekonomi mantığının bu sorunların çözümündeki yetersizliğini bir başka açıdan ortaya koyan bu üçüncü bildiriye yazmaya başladım. Belki bunu bir dördüncüsü izleyecek.

Bu bildiri temelde günümüzde üzerinde çok konuşulan üç kavram etrafında gelişecek. Bu kavramlar, göç, bütünleşme ve sosyal sermaye olacak. Göç ve bütünleşme kavramlarının önce neo-klasik iktisadın mantığı içinde bölgesel gelişmeyle kurulan ilişkileri konusunda önermeler geliştirilecektir. Daha sonra sosyal sermaye kavramı ve değişik türlerinin tanımı yapılmakta ve böyle bir kavramı açıklayıcı bir değişken olarak kullanmanın neo-klasik iktisadın dışına çıkmak bakımından ne anlama geldiği üzerinde durulmaktadır.

Sosyal sermaye konusunda belli bir anlayış geliştirildikten sonra bu kavramın göç, bütünleşme ve bölgesel gelişmeye ilişkin getirdiği açıklamaların neo-klasik iktisat paradigması içinde geliştirilenlerden nasıl farklılaştığı ele alınmaktadır. Bu konuşma sonuçlandırılırken de bir toplulukta sosyal sermayenin artırılması için neler yapılabileceği üzerinde durulacaktır.

II. GÖÇÜN KÜRESELLEŞMENİN İKONU HALİNE GELMESİ NASIL KAVRANABİLİR?

Bu bildiriye önce göç üzerinde duracağım. Küresel dünyada göçün bir ikon haline geldiği söylenebilir. Günümüzde insanların bir yere yerleşme kapasitelerinden çok, yer değiştirme kapasitelerinin geliştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. İnsanların köklerinin güçlendirilmesinden çok köksüzlüğüne önem verilmektedir. Göçün böyle ön plana geçmesinin gerisinde neo-klasik iktisat paradigması içinde temellendirilmiş bir önermeye inanç bulunmaktadır.

Ö.1: Göç bir ekonomik sistemde etkinliği artıran ve eşitliği sağlayan bir toplumsal mekanizmadır.

¹ İlhan Tekeli: "Günümüzün Türkiye'sinde Bölge Planlama Nasıl Temellendirilebilir", İstanbul Politikalar Merkezi, 19-20 Haziran 2009. İlhan Tekeli: "Küresel Büyük Kent Kuramlarının Yapısal Yeterlilikleri Üzerine Bir Tartışma", Uluslar arası Davraz Kongresi, 24-27 Eylül, Isparta.

4. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 19-20 Kasım 2009, Ankara

Bu önermenin biraz açıklanmaya gereksinmesi bulunmaktadır. Kapitalist sistem içinde ekonomik büyümenin sosyo-mekânsal bir süreç olduğu ve sonuçlarının eşitsiz olduğu bilinmektedir. Eşitsiz büyüme yasası olarak ünlenmiştir. Bu durumda bir ülkenin belli kesimlerinde daha çok istihdam yaratılmakta, diğer kesimlerinde yaratılan istihdam ise sınırlı kalmaktadır. Bu durumda istihdam olmayan noktalardan istihdam olan noktalara doğru bir göç olması sistemin etkinliğini artıracaktır. Aynı zamanda bireyler düzeyinde göç edenlerin gelirleri artacağı için eşitsizliğin azalacağı iddia edilmektedir.

Bu önerme gerçekte değişik bakımlardan yetersiz kalmaktadır. Bunlardan birincisi ekonomik faaliyetlerin ülke mekânında dağılımının etkin ve toplumsal eşitliği sağlayıcı olmasının, sadece nüfusun mekânda yeniden dağılımına dayandırılmayacak olması, aynı zamanda da kapitalin mekânda yeniden dağılımına bağlı olduğunu unutmamanın gerekliliğidir.

Tek sorun bu değil. Birinci önermedeki etkinlik savının sistemin ancak tümü, için geçerli olmasıdır. Bir bölgenin geri kalmışlık sorunuyla ilgileniyorsanız. Bu önerme o bölgenin gelişmemişliğine razı olmanın ötesinde bir yol göstermez. Geri kalmış bölge geri kalmışlığını sürdürürken, ülke toplam sistem açısından etkinliğini artırmış olabilir.

Bu birinci önerme bir ülke ve içindeki bölge kademelenmesi için değil de küresel dünya ve bir ulus devlet kademelenmesi için uygulanırsa durum daha da ilginç hale gelmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkeler kendi ülkelerine gelecek ve refahı bölüşecek göçmenleri engelleyecek her tür düzenlemeyi yapmaktadırlar. Uluslar arası düzeyde kapital ihraç etmeyi, işi geri kalmış yerlerde yaptırmayı tercih etmektedirler. O zaman birinci önerme sadece ülke içi için geçerli olmaktadır.

Birinci önermeye göre kapitalist sistemin geçerli olduğu bir ülkede, göç'ün etkin bir mekanizma olarak işlev gördüğü durumlarda, nüfusun ülkenin gelişmiş bölgelerinde sürekli artan bir yığılma yarattığı gözlenecektir. O zaman ikinci önermeyi aşağıdaki biçimde yazabiliriz.

Ö.2: Nüfus akışkanlığının gelişmiş ve göç oranların yüksek olduğu bir ülkede nüfusun gelişmiş bölgelerde yığılma eğilimi yüksek olmaktadır.

Bu görgül kanıtlara dayandırılarak yapılmış bir genellemedir. Bu yığılmanın ortaya çıkması genellikle neo-klasik ekonominin dışsal ekonomi kavramına dayanarak açıklanmaktadır. Kuramsal olarak bu yığılma dışsal disekonomiler ortaya çıktığında duracaktır. Ama bu pratikte ölçülebilen bir şey değildir. Pratikte büyümeyi dizginleyecek kavramsal ve ölçülebilir bir ölçüte sahip değiliz. Bu durumda sürekli artan bu yığılmanın geri kalmış bölgelerdeki gelişme potansiyeline sahip insan kapitalini bu yığılmaya çekerek geri kalmış bölgelerin gelişme potansiyelini aşındırması söz konusu olmaktadır. Bu aşınmayı Myridal "geri yıkama etkisi" olarak adlandırıyordu.

Ö.3: Eğer bir ülkede gelişmiş bölgelerde büyük yığılmalar oluşmuş bulunuyorsa, göç olgusu geri kalmış bölgelerin kritik insan kapitalini boşaltarak bu bölgelerin büyüme potansiyelini düşürerek, gelişmelerini zorlaştırır.

Küreselleşen bir dünya'da uluslar arası düzeyde göç aşırı düzeyde denetlenmektedir. Bu denetleme içinde göçe verilen izinler kritik insan güçlerine yönelmekte ve göçün geri kalmış ülkeler için olan olumsuz etkilerini ve potansiyelini aşındırıcı etkilerini artırıcı yönde işlemektedir.

III. KÜRESELLEŞMİŞ DÜNYANIN FARKLI GRUPLARIN BİRARADA YAŞAMALARI KONUSUNDA GETİRDİĞİ MEŞRU ÇÖZÜM OLARAK ENTEGRASYON

Küresel dünyanın toplumsal sonuçları çok önemli olan bir başka olgusu ve buna ilişkin kavramı entegrasyondur. Nüfusun mekansal dağılımı konusunda politika geliştirenlerin en sık başvurdukları bir kavramdır. Entegrasyon buradaki çözümlememize iki farklı bağlamda girecektir. Bunlardan birincisi Ö.1'le yakından ilgilidir. Birinci önermede sözü edilen göçün etkinliği ve eşitliği artıran bir mekanizma olduğundan söz edilebilmesi için bir sistem oluşturması ya da bir bütün oluşturması gerekir. Eğer bir sistem bütünlüğe sahip değilse göçün etkinliği artıracığı iddiası anlamını yitirecektir. Bu bütünlük sistemin parçalarının bir biriyle yüksek düzeyde ilişkisinin bulunması anlamındadır. Bu da sistem içinde farklılaşma olduğu ve farklılaşmış gruplar arasında bir işbölümünün bulunduğu anlamına gelmektedir.

Ö.4: *Toplumsal sistemlerin bütünlüğünün temel mekanizması toplumdaki faaliyetler arasında kurumsallaşmış bir iş bölümünün bulunmasıdır.*

Bir toplumda ister bireyler arası, ister bölgeler arası iş bölümünden söz edelim, ilk bakışta toplumdaki eşitsizliklere ait bir referans olmadığını sanırsınız. Oysa iş bölümünün toplumdaki eşitsizliklerin gerisindeki temel dayanak olduğunu unutmamak gerekir. İş bölümü eşitsizliği kurumsallaştırmaktadır.

Ö.5: *Toplumsal sistemlerin bütünlüğünün temel mekanizması olan iş bölümü toplumdaki eşitsizliklerin de temel dayanağını oluşturur.*

Böyle olunca toplumdaki eşitsizlik kalıplarında bir değişme yapmanın yolu toplumda yeni bir işbölümü biçimi geliştirmek anlamına gelecektir.

Küreselleşen ve moderniteyi aşma yolunda olan günümüz dünyasında entegrasyon kavramını bir başka bağlamda daha kullanıyoruz. Bu ikincisinden etnik ve dinsel farklılıkları olan grupların kimliklerini koruyarak bir birini dışlamadan bir arada yaşayabilmesini anlatmakta yararlanılıyor. Modernite döneminde ulus devletlerin kültür politikaları kültürel çeşitliliği azaltmaya yönelmişti. O yıllarda hakim olan eğilim asimilasyon yani farklı kimlikleri hakim olan kimlik içinde eritmektir. Günümüzün insan hakları ve demokrasi anlayışı içinde artık asimilasyon savunulabilecek bir politika değildir. Günümüzün insan hakları ve demokrasi anlayışı içinde farklılıklara izin veren kozmopoliten yurttaşlık anlayışı içinde bir arada yaşayabilme olgusu entegrasyon olarak tanımlanmaktadır. Öyle ise yeni bir önerme geliştirebiliriz.

Ö.6: *Toplumda bireylerin farklı kimliklerine saygılı, kozmopoliten yurttaşlık anlayışına sahip olan bireylerin birbirlerini dışlamadan bir arada yaşayabilmesi entegrasyon olarak tanımlanmıştır.*

Günümüz dünyasında yaşarken entegrasyonu, hem Ö.4 hem de Ö.6 anlamında kullanıyoruz. Denilebilir ki her iki entegrasyon da farklı olanların bir arada yaşamasına atıf yapmaktadır. Bu bakımdan fark yoktur. Fark bu bir arada yaşamının temellendirilme biçimindedir. Ö.4'de entegrasyon iş bölümüne dayandığı için sistemin işleyişinin kaçınılmaz bir sonucu olmaktadır. Bu da beraberinde ekonominin etkin işlediği iddiasını getirmektedir. Buradan giderek entegrasyonun ekonomik gelişmeye bir katkısı olduğu da söylenebilir. Gerçekte neo-klasik iktisat paradigmasının

atomistik birey varsayımı içinde ilişki içinde bulunmak ancak iş bölümü gibi bir zorunluluğa dayandırılmaktadır.

Ö.6'da entegrasyon bir toplumda bireylerin kendisinden farklı olanlar konusunda ön yargıların bulunmayışıyla temellendirilmiştir. Bu tür bir entegrasyon tanımının bölgelerin ekonomik gelişmesiyle doğrudan ilişkisi yoktur. Bu ilişkinin açıkça ortaya konulabilmesi için ilerideki bölümde yapılacağı üzere, sosyal sermaye konusunda bir açıklık kazanmak gerekir.

IV. SOSYAL KAPİTAL NASIL TANIMLANABİLİR, VARLIĞI NELERE BAĞLIDIR ?

Sosyal kapital kavramıyla neyin kastedildiğine açık getirmek için tartışmayı kapital kavramından başlatarak geliştirmek yararlı olabilir. Kapital üretim için kullanılabilen varlıklardır. Ayırıcı özelliği üretim için kullanılabilmesidir. Üretime referansla tanımlanan kapitali buradaki tartışmamız için; fiziki, beşeri ve toplumsal sermaye olarak üç gruba ayırabiliriz. Fiziki sermaye dediğimizde üretimde kullanılacak olan insanların geçmişteki üretimlerini kastediyoruz. Alt yapılar, makinalar, ham maddeler, yarı mamüller vb. İkinci türü olan beşeri sermaye ise belli bir yerellikte yaşayan iş gücüne gömülü olan üretimde kullanılacak bilgi ve hüner stoklarının tümü olarak tanımlanabilmektedir. Bu bir kapasitedir. Üçüncüsü olan sosyal sermaye bir toplumda yaşayanların kurdukları ilişki biçimlerine dayalı olarak gelişmiş olan, güven, ortak değerler, iş birliği yapma eğilimi, kohezyon, geniş bir alandaki fırsatları algılayabilme vb. nitelikler olarak tanımlanmıştır. Temelde maddi olmayan bir sermaye türü ya da kapasitesidir. Bu kapasiteye sermaye adını verebilmek için geleceğin üretimleriyle ilişkisinin nasıl kurulduğuna açıklık kazandırmak gerekir. Sosyal kapitalin biçimi, yapılacak üretimin türünü, yerini, etkinlik derecesini etkileyecektir.

Kapitali tanımlarken en önemli ayırıcı özelliğin üretim için kullanılması olduğu üzerinde durmuştuk. Buna başka özellikleri eklemenin gerektiği söylenebilir. Bunlardan birincisi kapitalin zaman içinde **birikebilmesidir**. Bu özellik üzerinde durduğumuz her üç kapital için de geçerlidir. Herbiri de zaman içinde birikebilir. Bu birikebilme ile yakından ilişkili olan bir başka özellik **genelleştirilmiş bir kapasite** olmasıdır. Kapital birikimini sonrasında, bu birikimin başarılmak istenilen amacı gerçekleştirmekte kullanılabilmesi için, özel fiziksel maddelerden çok, kolayca gerekli malzemeye dönüştürülebilecek genel bir kapasite halinde biriktirilmesi doğru olur. Bu da kendisini parasal kapital birikimi halinde göstermektedir. Sosyal kapitalin de böyle bir genelleştirilmiş bir kapasite olduğu açıktır. Beşeri sermayede böyle bir durum o kadar açık olmayabilir. Eğer eğitim alanında generik hünerlere öncelik verilirse bu halde de genelleştirilmiş bir kapasiteden söz edilebilecektir. Bu tartışmadan sonra Ö.7'yi formüle edebiliriz.

Ö.7: Bir bölgenin gelişmesi sadece fiziki ve beşeri sermayesine dayanarak açıklanamaz. O bölgenin toplumsal sermayesini de çözümlenmeye katmak gerekir.

Böyle bir önermenin kabulü bölge kalkınma kuramlarında, artık atomistik bireylerin oluşturduğu neo-klasik iktisadın terk edilmesi anlamına gelmektedir. Gerçekte toplumsal sermayenin varlığının kabulü, ontolojik düzeyde atomistik birey varsayımından vazgeçerek, onun yerine ilişki içinde bir birey konulmuş olmaktadır.

Bir toplumsal sermayenin olanaklılığını kabul ettikten sonra, bu toplumsal sermayeyi daha yakından tanıyarak bölgesel gelişme sorunuyla ilişkilendirelim. Toplumsal sermayenin tartışılmasına değişik

türleri konusunda yapılan sınıflandırma üzerinde durarak başlayalım. Sosyal sermaye yazınında genelde iki farklı türden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi **dayanışmacı sosyal sermaye** ikincisi **köprü kurucu sosyal sermayedir**.

Tartışmaya dayanışmacı sosyal sermayenin tanımıyla başlayalım.

Ö.8: Bir bölgede yaşayanların birbirleriyle ilişkilerinin yoğun olduğu, göreceli olarak içe dönük, sık tekrar eden uzun süreli ilişkiler içinde kurulan karşılıklı güven, geliştirilen ortak normlar ve ilişki kalıplarının ortaya çıkardığı kapasite dayanışmacı sosyal sermaye olarak adlandırılmaktadır.

Bu tür içsel ve bağlayıcı olarak oluşmuş bir sosyal sermayenin değişik sonuçlarının olabileceği kestirilebilir. Böyle bir toplumsal yapıda bireyler arası yardımlaşmanın yüksek olacağı, grup içi kohezyonu yükseltmekte, grup içi sadakatleri yüksek tutmaktadır. Bu durumda böyle bir toplumsal sermayenin kriz ve belirsizlik dönemlerinde yararlı olacağı, yenilikçilik ve girişimciliği engelleyeceği düşünülebilir.

Her zaman sosyal sermayenin ortaya çıkması toplumun üyeleri arasında yoğun ilişkilerin bulunması gerekmez. Zayıf ilişkiler ağları da sosyal sermaye yaratabilir. Şimdi bu ikinci türdeki **köprü kurucu sosyal sermayeyi** tanımlayarak dayanışmacı sosyal sermayeden farkları üzerinde duralım. Bu dışsal, farklı olanları bağlayıcı sosyal sermaye, güçlü olmayan ağ ilişkilerini kullanarak, iş fırsatlarına erişimi artırma, daha yüksek düzeyde bilgiye ulaşabilme, farklı sosyo-kültürel geçmişlerden gelen aktörleri bir araya getirebilme kapasitesi yaratarak, seçtiği üretim alanlarında yenilikçi uygulamaları gerçekleştirerek bölgelerin gelişme dinamiğini güçlendirmektedir. Bu halde sosyal sermayeyi artıran ilişkilerin yoğunluğu değil yapısı olmaktadır.

Ö.9: Bir bölgede yaşayanların bölge içi ve dışına uzanan ilişkiler ağı içinde bir aktör üzerinde ne kadar az ilişki varsa ve ilişkiler ağı ne kadar yaygın ise o kadar yüksek düzeyde köprü kurucu toplumsal sermayeye sahip olacaklardır.

Bu yaklaşımda dayanışmacı toplumsal sermayeden farklı olarak önemli olan kişiye güven olmaktan çıkmakta ilişkiye duyulan güven haline gelmektedir.

Sosyal sermaye kavramının politika geliştirmekte kullanılabilmesi için sadece onun türleri arasındaki farklılıklar konusunda açıklık kazanmak yeterli olmaz. Aynı zamanda da sosyal sermayenin topluma ilişkin yani makro bir olgu mu yoksa bireye ilişkin mikro bir olgu mu olduğuna açıklık kazandırmak gerekir. Değişik kuramcılar arasında her iki türdeki sosyal sermayeye de, hem makro, hem de mikro bir olgu olarak yaklaşanlar bulunmaktadır. Ama genellikle dayanışmacı sosyal sermayenin topluma ilişkin bir olgu olduğu kabul görülürken, köprü kurucu sosyal sermayenin daha çok bireysel bir olgu olduğu kabul görmektedir.

IV. SOSYAL SERMAYE KAVRAMININ BENİMSENMESİNİN, GÖÇ, ENTEGRASYON VE BÖLGESEL GELİŞME OLGULARINA GETİRDİĞİ YENİ AÇILIMLAR

Toplumsal sermaye konusunda belli bir hazırlık yaptıktan sonra, sosyal sermaye kavramını kullanmaya başlamanın göç konusundaki yaklaşımımızda ne değişiklik getireceğini sorabiliriz. Önceki bölümlerde, neo-klasik paradigma içinde, kalarak Ö.1'le bir ekonomik sistemde göçün etkinliği artırıcı ve eşitliği sağlayan bir toplumsal mekanizma olduğu kabul edilmişti. Eğer bir toplulukta ya da

bireyde sosyal sermaye yoksa Ö.1 önermesi geçerliliğini koruyacaktır. Ama bir bireyin toplumsal sermayesinin bulunduğunu düşünelim bu bireyin göç kararı vermeden önce önündeki seçeneklerin sayısı fazladır. Sosyal sermayesinden yararlanarak, kendi beşeri sermayesini göç etme alternatifinden daha iyi değerlendirerek, hem kendisine hem bölgesine katkısını arttırabilecektir.

Ö.10: Toplumsal sermayesi olan bireylere kendi beşeri sermayesini değerlendirmesinde göçten daha iyi seçenekler geliştirme yolları açıktır

Göç karşısında böyle bir seçeneğin ortaya konulmasının, geri yıkama etkilerini azaltmak bakımından sonuçları olacaktır.

Şimdi ikinci konumuz olan entegrasyon konusuna sosyal sermayenin önemini kavramanın ne yenilikler getirebileceği üzerinde duralım. Önceki bölümlerde entegrasyonun Ö.4 ve Ö.6'yla iki farklı tanımı verilmişti. Ö.4 entegrasyonu iş bölümüne dayandırarak tanımıyla sistemin beşeri sermayesinin tümünün rasyonel kullanımı getirdiği iddiası taşıyarak, etkinliği sağlayacağı ve büyümeyi hızlandıracağı izlenimini vermektedir. Bu neo-klasik paradigmanın dışına çıkmayan bir açıklamadır.

Ö.6 da ise entegrasyon bireylerin birbirlerini dışlamadan bir arada yaşayabilmesi olarak tanımlanmıştır. Bu tür bir entegrasyon kalkınmaya/büyümeye bir atıf taşımamaktadır. Ö.6'da getirilen entegrasyonun sosyal sermayeyle ilişkisi açıkça kurulmamıştır. Ö.6'da tanımlanan entegrasyon sosyal sermayenin oluşması için bir ön koşul ortaya koymuş olmaktadır. Sosyal sermayenin bu ön koşulun gerçekleşmesi sonrasında oluşacağını kabul etmek gerekir. Ama bir yerde sosyal sermaye oluştuysa entegrasyon öncelikle oluşmuştur denilebilir. Bu saptamadan yola çıkarak entegrasyon tanımlarımızı sosyal sermaye çeşitlerine göre geliştirir, farklılaştırabiliriz. Bu çözümleme sonunda yeni bir önerme geliştirebiliriz.

Ö.11: Bir toplulukta sosyal sermaye oluşmuşsa entegrasyon da öncelikle vardır. Sosyal sermaye çeşitleri entegrasyonun çeşitlerini, tanımlamaya olanak verir.

Göç ve entegrasyonu sosyal sermayeyle ilişkilendirdikten sonra bu konuşmanın esas ilgi alanı olan bölgesel gelişmeyle ilişkilendirilmesi üzerinde durabiliriz. Sosyal sermayenin varlığının bölgesel gelişmeleri nasıl etkilediğini ortaya koymak için bir düşünce deneyi yapalım. Sosyal sermayesi yok ya da çok düşük olan bir bölgeyi düşünelim. Bu bölgenin var olan iç dinamiği ancak geri kalmışlığı yeniden üretmektedir. Bu bölgede sosyal sermayenin bulunması halinde var olan dinamığın olumlu yönde değişeceğini söyleyebiliriz. Tersini söylemek, sosyal sermayenin anlamsızlığını ilan etmek olacaktır. Ama bu genel saptama bölgesel gelişme konusunda politikalar geliştirmek için yetersiz kalır. Bu nedenle sosyal sermaye çeşitleriyle bölgesel büyümeyi açıkça ilişkilendirmek gerekir.

Bu ilişkiyi geliştirmeye dayanışmacı sosyal sermayeden Ö.12'yle başlayalım.

Ö.12:Dayanışmacı sosyal sermayenin içe ve karşılıklı yardımlaşmaya dönük olarak geliştirdiği bölgelerin kriz dönemlerinde sosyal gerilmelere karşı dayanıklılıkları yüksek olacaktır.

Ö.12 bir dirence işaret etmektedir, ama bölgesel gelişmeyi hızlandırabilecek bir kapasitesinin oluştuğuna ilişkin bir işaret bulunmamaktadır. Oysa bir yörede sosyal sermayenin oluşumu konusunda, Ö.8'deki gibi kendi haline bırakılarak sadece bireyler arası bir yardımlaşma eğiliminin doğmasıyla yetinilmez ve yeni grup içi etkileşme biçimleri, birlikte eylem ya da proje geliştirme

kapasitesi oluşturursa, bu türdeki kolektif aklı çalıştıran bir toplumsal sermaye bölgesel kalkınmayı olumlu olarak etkileyecek bir nitelik kazanır.

Ö.13: Dayanışmacı sosyal sermayenin bölgesel gelişme dinamiğini olumlu yönde etkileyebilecek bir biçimde oluşabilmesi için bölge halkının katılımcı yaklaşımlara kolektif kararlara ulaşma ve eylemlere girişme kapasitesini geliştirmeye yönlendirilmesi gerekir.

İkinci sosyal sermaye türü köprü kurucu sosyal sermayenin bölgesel gelişmeyle ilişkilendirilmesi daha önemlidir. Köprü kurucu sosyal sermaye bölgesine kapalı değildir. Bölge dışı dinamikleri de bölgeye taşıyabilir.

Bu durumda köprü kurucu sosyal sermayenin bölgesel gelişmeye etkisi konusunda on dördüncü önermeyi ileri sürebiliriz.

Ö.14: Köprü kurucu sosyal sermayenin bölgesel gelişmeyi artırmadaki rolü dayanışmacı sosyal sermayeye göre daha yüksektir.

Sosyal sermayenin varlığıyla bölgesel gelişmenin varlığını ilişkilendiren önerilerin şimdilik sonuna ulaştığımızda bir konuya açıklık kazandırmamız gerekir. Türkiye’de güvene ilişkin çalışmalar Türkiye’de insanların anonim ilişkiler içinde olduğu kişilere duyduğu güvenin çok düşük olduğunu gösteriyor. Güvenin sadece yakın ilişki içinde bulunan gruplar içinde olduğunu gösteriyor. Yine siyaset dünyamızda siyasi sadakat karşılığında kayırmacılığın yüksek olduğunu biliyoruz. Bu kayırmacılıkta ki ilişkilerin sosyal bir sermaye olarak yorumlanıp yorumlanamayacağını sorabiliriz. Bu konuda iki karşı savım olacak. Bunlardan biri sosyal sermayenin de tüm sermaye kavramları gibi üretime referansla tanımlanmış olmasıdır. İkincisi ise kayırmacılığın demokratik süreçleri ve değerleri aşındırarak toplumda bir güven erozyonuna yol açması ve tüm toplum açısından sosyal sermayeyi aşındırmasıdır.

V. SON VERİRKEN

Bildirinin sonuna gelinceye kadar üzerinde önemle durduğumuz sosyal sermayeyi hep dıştan verili olarak ele aldık. Önermelerimizi şu ya da bu tür bir sosyal sermayenin varlığı ya da yokluğu varsayımlarına dayanarak geliştirdik. Eğer sosyal sermaye bu kadar önemliyse bir planıcı sadece dışarıdan yapılan bir gözlemlerle yetinemez. Sosyal sermayeyi artırmak için de ne yapılacağını da sorgulaması gerekir. Bu tabii bir konuşmaya son verirken kısaca çözümlenilebilecek bir şey değildir. Ama yine de bu soruyu yanıtsız bırakmak istemiyorum. Sosyal sermayeyi artırmak için üç farklı yaklaşıma başvurulabilir. Bunlardan ilk akla geleni eğitim yoluna başvurmaktır. Günümüzde modernist eğitim evrenselci yaklaşımları içinde bireyi köksüzleştirici bir eğilime sahiptir. Oysa modernist eğitim konusunda getirilen eleştiriler sonrasında gelişen modernite sonrası eğitim yaklaşımlarında yerelin öneminin farkına varan kök inşa edici bir eğitim savunulmaya başlamıştır. Eğer eğitim alanında böyle bir gelişme gerçekleştirilebilirse sosyal sermayenin gelişmesi için yeterli bir alt yapı oluşacaktır. İkinci bir olanak bireylerin yaşam deneyiminin sosyal sermaye üreticisi hale gelmesini sağlamaktır. Toplum için faaliyetler sırasında adeta bir yan ürün olarak güven üretilirse sosyal sermaye de oluşmaya başlar. Son olarak bölgesel gelişmenin planlamasının kendisini sosyal sermaye inşasının bir mekanizması olarak kurmaktan söz edilebilir. Tabii ki her üçü de aynı anda

4. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 19-20 Kasım 2009, Ankara

gerçekleştirilebilecektir. Bu saptamadan sonra konuşmama on beşinci önermeyi formüle ederek sona erdireceğim.

Ö.15: Sosyal sermaye yönlendirilebilir ve çoğaltılabilir bir olgudur. Bir bölgesel plancı gelişme senaryosunu kurarken buna da yer vermelidir.

ÖZET

**SOSYAL SERMAYE KAVRAMINA VERİLEN ÖNEMİN BÖLGESEL GELİŞME SORUNUNA YAKLAŞMAKTA
GETİREBİLECEĞİ YENİ MANTIK ÜZERİNE**

Prof. Dr. İlhan Tekeli

ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Bu yazıda neo-klasik ekonomi mantığıyla, bölgesel kalkınma kuramlarına yaklaşımların toplumda var olan eşitsizlikleri azaltıcı olmaktan çok sürdürücü olduğu konusunda ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Bu yazının yazarı da aynı kanıdadır. Böyle bir kanıda olanlar alternatif yaklaşımların gelişmesine katkıda bulunmak sorumluluğunu taşımaktadırlar

Bu yazı böyle bir sorumluluğu yerine getirmek için yazılırken, göç, bütünleşme ve sosyal sermaye kavramları merkeze alınmıştır. Önce neo-klasik iktisat kavramları içinde, göç ve bütünleşmeyi açıklamanın bölgesel gelişme perspektifleri açısından nasıl yetersiz kaldığı araştırılmaktadır. Daha sonra sosyal sermaye kavramı ve değişik türlerinin tanımı yapılmakta ve böyle bir kavramı açıklayıcı bir değişken olarak kullanmanın neo-klasik iktisadın dışına çıkmak bakımından ne anlama geldiği üzerinde durulmaktadır.

Daha sonra sosyal sermaye kavramıyla ilişkilendirilerek ele alınan göç ve bütünleşmenin bölgesel gelişmeye ilişkin olan etkileri üzerinde yeni bir önermeler dizisi geliştirilmektedir. Sonunda da iki farklı mantıkla geliştirilen bölgesel gelişme önermeleri karşılaştırarak neo-klasik mantığa dayanarak geliştirilen önermelerin eşitsizlikleri gideren değil, pekiştiren yönlerinin varlığı açığa çıkmaktadır.